

Mýty o otvorenom prístupe

Mgr. Michaela Mikušková

Na stránkach tohto časopisu, ako aj prostredníctvom školení a seminárov, pravidelne prinášame základné informácie a novinky o otvorenom prístupe. Napriek tomu sa v individuálnych rozhovoroch s vedeckovýskumnými pracovníkmi stretávame s nesprávnym chápaním tohto spôsobu vedeckého publikovania. Stále prevládajú predsudky, ktoré bránia väčšiemu záujmu o otvorené publikovanie. V nasledujúcich riadkoch si stručne predstavíme tie najčastejšie.

1) Časopisy s otvoreným prístupom nie sú recenzované a majú nižšiu kvalitu.

Tak ako články v tradičných časopisoch, aj články v seriózných vedeckých časopisoch s otvoreným prístupom podliehajú prísnemu posudzovaniu. Databáza Directory of Open Access Journals (DOAJ) obsahuje viac ako 14 tisíc časopisov a 13,5 tisíc uvádza, že realizuje recenzné konanie. Počet vysokokvalitných časopisov s otvoreným prístupom sa každoročne zvyšuje. Niektoré vydavateľské domy sa orientujú výlučne na tento typ publikovania. Otvorené časopisy sú hodnotené rovnako prísnymi metrikami ako tradičné časopisy.

2) Všetky časopisy s otvoreným prístupom si účtujú poplatky za publikovanie.

Veľké vydavateľské domy potrebujú z niečoho financovať redakcie časopisov a ich recenzentov. Pri tradičnom modeli publikovania ich hradia z poplatkov za predplatné čitateľa. Keďže cieľom otvoreného prístupu je sprístupnenie výsledkov vedy a výskumu širokej verejnosti bez akýchkoľvek bariér, financovanie redakcií sa preto presunulo na autorov. Poplatky za publikovanie, tzv. Article Processing Charges (APC) nemusia byť pravidlom a ani kvalitný vedecký recenzovaný časopis ich nemusí vyžadovať. Časopisy vydávané univerzitami a výskumnými inštitúciami zvyčajne nevyžadujú platbu za publikovanie, pretože vydavateľský proces sa hradí z ich rozpočtu, resp. z projektov a grantov. Na základe aktuálnych údajov DOAJ nepožaduje žiadne poplatky za publikovanie takmer 75 % časopisov.

3) Nemôžem publikovať v open access (OA) časopise, pretože nemám prostriedky na poplatky za publikovanie.

Odpoveď je čiastočne zodpovedaná v bode 2. V zásade existujú dva základné spôsoby otvoreného publikovania: a) zlatá cesta – publikovanie v OA časopisoch, ktoré v závislosti od vydavateľa môžu, ale nemusia byť sponpatnené,

b) zelená cesta – uverejnenie práce v repozitári, pre autorov zadarmo. Mnohé inštitúcie, univerzity a grantové agentúry majú vlastné politiky otvoreného prístupu, ktoré jasne definujú, aký spôsob zverejňovania výsledkov vedy a výskumu vyžadujú. V prípade, že sa požaduje zlatá cesta, grantové agentúry zvyčajne akceptujú poplatky za OA publikovanie ako oprávnené výdavky v rozpočte projektu.

4) Časopis s poplatkom za publikovanie je predátor.

Ako je uvedené v bode 2, poplatky za publikovanie účtujú aj mnohé prestížne svetové vydavateľstvá. Nemožno poprieť, že problematika predátorských časopisov a vydavateľov je najnegatívnejším výsledkom hnutia OA. Tak, ako v iných oblastiach, aj v tejto sa našlo niekoľko „snaživcov“, ktorí sa pokúšajú na otvorenom publikovaní a verejnom tlaku na dostupnosť výsledkov vedy a výskumu priživiť. Predátorské časopisy však majú mnoho do očí bijúcich nedostatkov a poplatky za publikovanie nimi nie sú. Na to, aby ste sa vyhlí poškodeniu svojho dobrého mena, treba poznať praktiky predátorov a ovládať základné pravidlá hodnotenia kvality časopisu.

5) Otvorené publikovanie nedostatočne chráni autorské práva.

Autorsko-právna ochrana publikovaných diel bez ohľadu na nosič je predmetom nového autorského zákona (zákon č. 185/2015 Z. z.). Ochranu autorských práv v oblasti otvoreného publikovania zabezpečujú verejné licencie (§ 76 autorského zákona). Medzi najznámejšie patria licencie Creative Commons. Seriózne časopisy majú vypracovanú politiku otvoreného

prístupu a zafinancovanú verejnú licenciu. Autor by sa mal s nimi oboznámiť a akceptovať ich ešte pred zaslaním príspevku. Každý autor by mal automaticky myslieť na udelenie verejnej licencie k dielu, ktoré chce zverejniť na internete (vlastný web, repozitár a i.) minimálne v požiadavke uvedenia autora, t. j. riadneho citovania diela. Musíme si však uvedomiť, že v súčasnosti nie je problém skopírovať aj prácu, ktorá bola publikovaná v tlačenej podobe. Etické princípy sú základným pilierom fungovania nielen vedeckej spoločnosti, preto by sa mali uplatňovať ako v tradičnom, tak i v online prostredí.

6) Otvorené publikovanie obmedzuje práva autora a jeho akademickú slobodu.

Mnohým autorom sa skutočnosť, že financovatelia výskumu vyžadujú publikovanie diel prostredníctvom otvoreného prístupu, nepozdáva. Ak grantová

agentúra či zamestnávateľ výskum zastrešujú a finančne sa na ňom podieľajú, majú právo rozhodnúť o tom, ako budú jeho výsledky zverejnené. Hoci na Slovensku táto prax zatiaľ nie je bežná, akčné plány Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike počítajú na nasledujúce roky so zavádzaním politiky otvorenej vedy na univerzitách a výskumných inštitúciách.

7) Nemôžem svoju prácu zverejniť, lebo mi to neumožňuje vydavateľ.

Mnohé časopisy umožňujú zachovanie autorských práv na strane autora. Nie je to však pravidlo. Politiku vydavateľstva v otázke exkluzivity obsahu časopisu je možné overiť prostredníctvom služby SHERPA/RoMEO. 75 % vydavateľov poskytujúcich údaje do tejto služby umožňuje autorom bez akýchkoľvek obmedzení článok používať a zverejniť jeho verziu po recenznom konaní, pokiaľ je zachovaná integrita článku a dajú sa identifikovať jeho autori a vydavateľ. V prípade, že to politika časopisu neumožňuje (súčasťou zmluvy je prechod majetkových práv k publikovanému dielu na vydavateľa), je možné využiť Autorský dodatok, ktorý pripravila koalícia The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC). Ten zjednodušuje rokovanie s vydavateľom o ponechaní

si práva na opätovné použitie a sprístupnenie diela autorom prostredníctvom autoarchivácie (zelená cesta).

Otvorený prístup sa i napriek stále prevládajúcim obavám a mýtom považuje za jeden z najvýznamnejších mílnikov vo vedeckej komunikácii. Rýchlejšou výmenou informácií a ich ľahšou dostupnosťou zlepšuje akceleráciu výskumu a efektívnejšie vynakladanie investícií v oblasti vedy. Aj autorom prináša veľké množstvo výhod:

- zvýšenie všeobecného povedomia o svojej práci, nárast miery citovania a tým aj prestíže,
- rozšírenie čitateľskej základne, nárast vedeckých kontaktov a viac príležitostí na budovanie partnerstiev,
- ľahkú dostupnosť výsledkov iných realizovaných výskumov.

Použitý zdroj:

- [1] Akčný plán iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na roky 2020-2021 [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2019 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/12/Slovakia_Action-Plan_2019-2021_SK.pdf
- [2] Common questions about open access. *University of Minnesota Libraries* [online]. Minneapolis, 2020 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://www.lib.umn.edu/openaccess/myths-about-open-access>
- [3] Mýty o open access. *Open access.cz* [online]. Iniciatíva otvoreného prístupu AKVŠ ČR, akt. 24. 10. 2018 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://openaccess.cz/oamyty/>
- [4] SUBER, Peter. Open Access: six myths to put to rest. *The Guardian* [online]. 21. Oct. 2013 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2013/oct/21/open-access-myths-peter-suber-harvard>
- [5] What do early-career researchers think about open access? *eLife* [online]. Cambridge: eLife Sciences Publications, 3. Júl 2015 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://elifesciences.org/inside-elifesciences/28c5b1bc/what-do-early-career-researchers-think-about-open-access>

Odporúčané zdroje:

- [1] About the licencies. *Creative Commons* [online]. Mountain View: Creative Commons [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/>
- [2] *DOAJ. Directory of open access journals* [online]. Lund: Lund University, 2003 - [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://doaj.org/>
- [3] *Open Access CVTI SR* [online]. Bratislava: CVTI SR [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <http://open.access.cvtisr.sk>
- [4] Otvorený prístup. *Univerzitná knižnica UMB* [online]. Banská Bystrica: Univerzitná knižnica UMB, 2012 - [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://www.library.umb.sk/otvoreny-pristup/>
- [5] *SHERPA/RoMEO: Publisher copyright policies & self-archiving* [online]. [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <http://sherpa.ac.uk/romeo/index.php>
- [6] *SPARC Author Addendum to Publication Agreement* [online]. SPARC, 2007-2020 [cit. 2020-06-23]. Dostupné na: <https://sparcopen.org/our-work/author-rights/sparc-author-addendum-text/>